

Kedves Kirándulótársak!

A Teleki Pál Egyesület 2010. március 27-i nagyváradi tanulmányi kirándulásához kapcsolódóan ajánlom ezt az ismertetőt a Nagyváradon nyomtatott jelentősebb régi könyvekről.

Forrás: Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNY) I. 1473 – 1600, Akadémiai Kiadó, Bp., 1971 elektronikus kiadása CD-n: eRMK, Arcanum Adatbázis Kft, Bp., 2001
<http://www.arcanum.hu/oszk/lpext.dll/?f=templates&fn=main-h.htm&2.0>

A kötetben a váradi (zárójelben a feltételezeten váradi) kiadású tételek a következők :
213, 222, (238), 258, 259, 293, 559, 560, 572

A 258-as tétel Török Mihály, a többi Hoffhalter Raphael, majd a 293-as tételtől Raphael fia Hoffhalter Rudolf nyomdájában készült.

Az 1600-ig nyilvántartott 9 tételből kiemelt jelentőségű a 213 és a 222 tétel, amelyek hasonló kiadásban is megjelentek:

213. A Szent Jób könyvének a sidó nyelvből és a bölcs magyarázók fordításából igazán való fordítása magyar nyelvre 1565-ben / [ford.] Melius Juhász Péter ; Ötvös László szerk. ; Fekete Csaba, P. Vásárhelyi Judit tanulmányával. - [Eredeti kiadása: Varadon : Hoffhalter, 1565.]. - Debrecen : [Ötvös L.], 2008. - 254 p. : ill. Kész. az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött RMK I. 58 jelzetű példány alapján . - Bibliogr. - (Nemzetközi theologiai könyv, 74.)

222. A keresztyeni gyülekezetben való isteni diczeretek... Várad, 1566. Kísérő tanulm. Schulek Tibor. Szöveget gond. Varjas Béla. Bp.: Akadémiai K., 1975. 186 p., 1 t. (BHA, 9)

A fenti két könyvről mellékelem a RMNY leírását és az első lapok képeit.

Hasonlóképpen kiemelt jelentőségű az 1661-ben Nagyváradon megkezdett, és a török támadás miatt Kolozsvárra menekített és ott 1662-ben befejezett úgynevezett Váradi Biblia.

A Régi Magyarországi Nyomtatványok jelenleg utolsó harmadik kötete 1655-el zárul, ezért a Váradi Bibliához nincs az előző kettőhöz hasonló leírás. Érdeklődők számára a „Váradi biblia” alkönyvtárban megtalálható Petróczi Éva írása az Egyháztörténeti Szemléből.

Forrás: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/petroczi-varadi.htm>

A Váradi Bibliának is van hasonló kiadása:

[Károlyi Gáspár, Szenci Kertész Ábrahám]: Szent Biblia, az az Istennek O és Ujtestamentomaban foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordítatott Caroli Gaspar által. Várad - Kolozsvár 1660-1661. A melléklet Petróczi Éva és Szabó András tanulmánya. Bp.: Balassi : MTA Irodtud. Intézet : OSZK, 2002. 777, 271, 7 p., 1 mell. (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 36.)

Érdekességképpen megmutatom még a 238-as tétel adatait is a RMNY-ből. Ennek esetében jelenleg nincs egyetlen fellelhető példány sem, és itt bepillantást nyerhetünk a kiadóra és a kiadás helyére vonatkozó érdekes és izgalmas kutatómunkába.

Végül akit érdekel a nyomdák elterjedésének kezdete és hogy 1895-ben nálunk hol és hány nyomda működött - többek között Nagyváradon -, belenézhet Firtinger Károly munkájának néhány részletébe, amit a „Nyomdákrol” alkönyvtárban lehet megtalálni.

Üdvözlettel,
Ottó

A SZENT Iob könyvnek a sido nielvből es a bölcz magyarazók fordításából igazán valo fordítása magyar nielure. [Transl.] (Melius Juhász Péter.) Varadon MDLXV Raphael Hoffhalter.

):(4, []2, A–Z, Aa–Cc = [6] + 104 fol. – 4° – 1 ill., 1 ins., init.

RMK I 58

Részleges református bibliafordítás. Jób könyve. – A címlevél hátán Petrus Melius keltezés nélküli előszava Az olvasóknak, utána ugyancsak tőle hosszabb ajánlás Debrecen 1565 november 25-i kelettel Magoczi Gáspárnak, a választott Maximilian imperator főkapitányának Egerben ... és Massai Euláliának ... házastársának. A Jób könyvének fordítását tartalmazó munka minden fejezete Sommával kezdődik és Magyarázattal végződik. A könyv végén fametszetű Hoffhalter-címer.

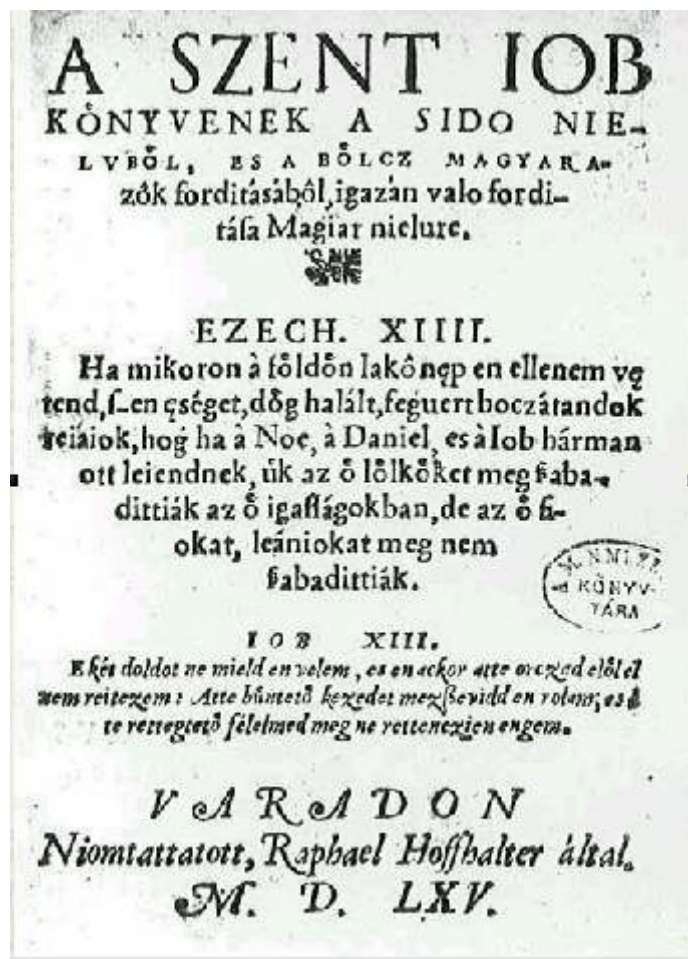
A bevezető részekből és a kolofonból kitűnik, hogy a fordítás Melius Juhász Péter műve, amely 1565 április 30-án lett kész. Az egész Biblia e legnehezebb textusát héberből Franciscus Vatablus és Sebastian Münster, valamint a genevaiak (Kálvin, azaz Jean Calvin és munkatársai) fordítása alapján készítette, arra ügyelve, hogy sem a zsidó textus betűjét, sem az értelmet el ne hagyja. A művet exegetikai és teológiai szempontból Zoványi Jenő (Tanulmányok 26–29) tárgyalta, mint fordítást pedig Horváth János (Ref. 291–292) jellemezte. Lásd még: Harsányi István: A magyar biblia. Bp. 1927, 42 – Studia et Acta Ecclesiastica II. Bp. 1967, 227–228, Nagy Barna – EPhK 1970: 164–170, Dán Róbert.

Raphael Hoffhalter röviddel Werbőczy István Tripartitumának magyar kiadása (207) után Debrecenből Váradra költözött. Gulyás szerint valószínűleg az élesszemű Meliustól tartott, lélekben ugyanis már elfordult a kálvinizmustól (Könyvnyomtatás 134). Váradon ez az első nyomtatványa. Betűi megegyeznek A két Sámuel könyvének (205) típusaival, amely ugyanebben az évben még Debrecenben jelent meg. Molnár József szerint valószínűleg nem az a szedő szedte, aki a debreceni nyomtatványokat. Innen a nyelv és a helyesírás eltérése. Ebben a műben Hoffhalter újabb jeleket (pl. „y”) is használt (Könyvnyomtatás 177).

Alba Iulia 1 – Budapest Acad 1 1 – Budapest Nat 1 4 – Cluj Theol Ref. 3 – Cluj Univ 1 – Sárospatak Ref 3

Olim: Kolozsvár, Erd. Muz. (expl. 2.)

magyar

RMNY 222 Várad. 1566.

A KERESZTYENI gyülekezetben való isteni diczeretek egyben szedögettek, es mostan nyomtattatak vyonnan eregbitetek, es emendaltattatak L. F. altal. Varadon MDLXVI Raphael Hoffhalter.

[]1, A-Z, Aa3+1 = [2] + 186 + [2] pag. – 4° – 1 ill.

Sztripszky I 1804/11 – MKsz 1892/1893: 219 – Dézsi Suppl. 7

Protestáns énekeskönyv. – Ez az énekgyűjtemény az irodalomban Várad énekeskönyv néven ismert. Az énekek a címlevél után kezdődnek. Az incipitmutatóra utaló kezdőszavak sorrendje a következő:

1. lap: Skarica Máté (?): Atya Isten – Skarica Máté (?): Adj békességet, Úristen – 2: Batizi András: Jövel Szentlélek Úristen lelkünknek – 3: Mennynek és földnek nemes teremtője és mindeneknek – 4: Felséges Isten, mennynek földnek Ura és embereknek – 5: Csak te benned – 6: Zayugróci Névtelen: Hálát adunk tenéked – Dávid Ferenc: Adjunk hálát mindnyájan – 8: Hallgass meg minket, nagy – 9: Szegedi Gergely: Keresztyének, kik vagytok – 10: Szegedi Kis István: Ó mindenható – Tekints reánk immár – 12: Keserves – 15: Sztárai Mihály: Hálaadásunkban – 16: Hallgass meg mostan felséges – 18: Emlékezzél meg mennybéli – 19: Kérlek – 21: Mindenható Úristen, mi – 23: Radán Balázs: Buzgó – 25: Kegyelmezz – 26: Batizi András: Jer, dicsérjük az Istennek – 30: Szükség megtudnunk – 32: Mi kegyes Atyánk, kit – 33: Mi Atyánk, ki vagy mennyekben, kik – 35: Üdvözlégy örök Úr – 36: Aki akar – 37: Gálszécsi István: Mi hiszünk – 38: Hiszünk – 39: A keresztyénségben – 40: Boldog az olyan – 41: Szkhárosi Horvát András: Mind e – 47: Szegedi Gergely: Szent Dávid király – 49: Régen, ó törvényben Mózesnek – 51: Ó Úristen – 53: Emlékezzél meg, Úr – 55: Szegedi Gergely: Dávid prófétának – 56: Thordai Benedek: Benned – 59:

Tesini Imre: Tebenned – 60: Szegedi Gergely: Boldog az ilyen ember e – 61: Szegedi Gergely: Nagy bánatban Dávid – 63: Németi Ferenc: Nagy keserves – 68: Skarica Máté (?): Erős – 69: Minden népek – 70: Hogy panaszkodik – 73: Úristen, irgalmazz – 74: Szegedi Lajos: Légy – 75: Hartyáni Imre: Háborúsága – 77: István deák: Irgalmazz – 79: Örök Isten – 80: Németi Ferenc: Az Úristent – 82: Felséges Isten, néked – 84: Keresztyének Istene – 85: Aki veti – 87: Aki az Istent – 91: Boldog a férfiú – 92: Keresztyének, kik e – 93: Unszol – 94: Jer, emlékezzünk – 96: Akik – Zayugróci Névtelen: Mindenek – 97: Minden hív – 98: Boldogok – 99: Felséges Isten, hozzád – 100: Mely igen jó légyen – 101: Hallgasd meg Atya Isten a mi – 103: Németi Ferenc: Nagy hálaadással – 106: Mikoron az – 108: Jer temessük – Dézsi András: Adj üdvösséges – 110: Bűnösök – 111: Senki – Tseh (?): Tudjuk – 112: Emlékezzünk mi keresztyén – 114: Istenünkhöz – 115: Legyen – 116: Én Istenem – 117: Jer, mi dicsérjük – 120: Szegedi Gergely: Szent Isaiás – 123: Melius Juhász Péter: Mindnyájan – 126: E dicséretes – 127: Batizi András: Jer, dicsérjük e mai – 130: Mikor e széles – 132: E nap nekünk – 133: Úristen veletek – 134: Jer, mindnyájan – 136: Krisztus Jézus születék – 137: Nekünk születék mennyei király kit – 138: Melius Juhász Péter: Csodálatos – 140: Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, ő szent vére hullása – 142: Batizi András: Krisztus feltámad, nekünk – 143: Batizi András (?): Krisztus feltámad, ki értünk megholt vala bűneinkért – 144: Krisztust – 146: Krisztus feltámad igazságunkra – 147: Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, mert vére hullásával – 148: Krisztus a – 149: Hálaadásokkal – 154: Krisztus mennybe felméne, nekünk helyet szereznie, Atyjával – 155: Huszár Gál: Könyörögjünk az – 156: Megszabadultam – 157: Szegedi Gergely: Gyakran – 159: Szegedi Gergely: Szükség keresztyéneknek – 160: Gergely mester: Csoda dolgot – 165: Szegedi Gergely: Dávid prófétának – 167: Az Istennek jóvoltáról – 168: Magasztaljuk – 173: Jer, emlékezzünk – 174: Hallgasd meg Úr – 175: Atya Úristen – 176: Szegedi Kis István: Jövel Szentlélek Isten – Úrnak szolgálói – 177: Hajtsd – 179: Mi Urunk Jézus Krisztusnak – 181: Emlékezzél, Úristen – Magasztallak – 185: Dicsérlek téged – 187: Vedd.

A végén betűrendes mutató. Ebben az utolsó ének Vedd el Úristen. Betűrend szerint ez a könyv legutolsó éneke, tehát az unikumból hiányzó utolsó levél feltehetően üres volt.

Az öregbített és emendált könyv tartalma sokban egyezik a debreceni mintájú énekeskönyvekével, ezért Szilády Áron jogosan az akkor még töredékesen sem ismert 1562-i debreceni énekeskönyvben (178) kereste mintáját, (Szegedi Gergely énekeskönyve 1569-ből. Bp. 1893, ix–x). Ugyancsak Szilády figyelt fel arra, hogy a címlapon levő Dicséretet mondjatok az Istennek kezdetű zsoltárszöveg az 1569-ben megjelent Szegedi Gergely-féle énekeskönyvön (264), valamint Huszár Gál 1574-i énekeskönyvében (353) is megtalálható. Feltételezése szerint ebben mindegyiknek alighanem Huszár Gál ismeretlen első, 1560-i énekeskönyve (160) szolgált mintául (i. m. xiii), sőt Dézsi Lajos szerint az ismeretlen L. F. betűkkel jelölt összeállító annak anyagából is merített (RMKT VIII 400).

Zoványi Jenő a szerkesztő személyét Melius Juhász Péterben kereste. Szerinte ugyanis ő volt a tulajdonképpeni összeállítója az 1562-i énekeskönyvnek, amely ennek és a debreceni énekeskönyv későbbi kiadásainak egyaránt mintául szolgált (ProtSz 1915: 279). Ezt a gondolatmenetet folytatva S. Szabó József a címlap L. F. monogramja mögött Melius sógorát, Literatus Ferencet vélte (Debreceni Szemle 1929: 350–351). Bucsay Mihály úgy vélte, hogy a szerkesztő nem tartozhatott Melius köréhez, mert az énekeskönyv lutheri szellemű. Szerinte Melius annyira nem nézte jó szemmel ezt a kiadást, hogy megjelenése után sietett a debreceni énekeskönyv 1569-i kiadását (264) Szegedi Gergellyel sajtó alá rendeztetni (Szegedi Gergely debreceni reformátor. Bp. 1945, 91–97). Meliusnak e Váradi Énekeskönyvvel szemben való idegenkedését egyébként már Borbély István is említette, bár ennek okát az énekeskönyv indokolatlanul feltételezett unitárius szellemében kereste (EPhK 1913: 172–173).

Az énekeskönyv unikum-példányát Hellebrant Árpád fedezte fel 1892-ben a wolfenbütteli könyvtárban (MKsz 1892/1893: 219). Szilády Áron foglalkozott vele részletesen (i. h. ix–xiii), összevetve Szegedi Gergely énekeskönyvének 1569-i kiadásával (264). Lásd még: MIrodT I 354, Varjas Béla – Studia Musicologica 1968: 23–25, Csomasz Tóth Kálmán.

Cf. 160, 178, –

Budapest Acad phot. – Wolfenbüttel I magyar

RMNY 238 Várad. 1567.

»UJSZÖVETSÉG. Ford. Melius Juhász Péter. Szegedini [Várad ?] MDLXVII [Raphael Hoffhalter? typ. Török?] – 4° «

RMK I 43

Részleges református bibliafordítás: Újszövetség.

Debreceni Ember Pál (Ember-Lampe: Historia 648, 728), majd Horányi Elek (Memoria Hungarorum ... II. Viennae 1776, 604) a XVIII. században példány alapján írta le ezt a művet, amely Horányi szerint „Szegedini, MDLXVII. 4” impresszummal jelent meg. A példányból később már nem ismert munka főleg a nyomdahelyként feltüntetett Szeged miatt igen gazdag irodalommal rendelkezik, amelynek bibliográfiáját negyven szerző állásfoglalásának bemutatásával Vág Sándor állította össze (Szegedi nyomda a 16. században. Szeged 1954). Szerinte Rácz Károly járt a helyes nyomon, amikor azt állította, hogy ezt a munkát Abádi Benedek nyomtatta Szegeden, mégpedig 1547-ben, mert a Horányinál szereplő római évszám csupán sajtóhiba. Később még azt is feltételezte, hogy ugyanitt Abádi a Melius Juhász Péter és Szegedi Kis István között lefolyt hitvita egyes darabjait is kinyomtatta 1547 és 1549 között (Rácz Károly: A magyarhoni reformáció bölcselmi történelme. Arad 1882, 121 – Szegedi Kis István tiszántúli reformátorkodása 1538–1553, 3–4; melléklet a Szabad Egyház 1891. évi 19–20. számához).

Az újabb kutatások szerint azonban 1547-ben Melius mindössze 17 éves lehetett, így Rác feltevése nem állja meg a helyét. Ezért Vág Sándor nyomán Dörnyei Sándor újra felülvizsgálta a különféle feltevéseket (MKsz 1963: 357–362). Arra a megállapításra jutott, hogy Fitz József járt a helyes nyomon, amikor Szegedet koholt megjelenési helynek sejtette (A magyar könyv története 1711-ig, Bp. 1959, 106). Dörnyei feltevése szerint Hoffhalter Rudolf 1566 végén vagy 1567 elején nem ment atyjával Váradról Gyulafehérvárra (vö. Gulyás: Könyvnyomatás 135), hanem Váradon maradván az ott berendezett nyomdában 1567-ben kinyomtatta Melius Újtestamentum-fordítását. Hogy az unitáriusok számára Gyulafehérváron dolgozó apja helyzetét a református Melius műveinek kiadásával ne nehezítse, saját nevét nem nyomtatta ki, s nyomtatási helyül is Szegedet tüntette fel. A ma ismert nyomdahelyek közül 1567-ben Melius művével kapcsolatban valóban Várad a legvalószínűbb. Feltehetően ennek az esztendőnek elején nyomtatta Raphael Hoffhalter az egyik Melius-munkának (259) főrészét, míg a következő év elején Török Mihály debreceni műhelyének betűivel készült ugyancsak Váradon ugyanennek a műnek előszava és függeléke. Említést érdemel még, hogy Kazinczy Ferenc (Új)Szigetet összetévesztette Szegeddel, amikor a nagyenyedi könyvtár nevezetesebb darabjai között felsorolta a következő művet is: „Serestyél János Új Testam. Szeged, 1541.” (Erdélyi levelek. Bp. 1880, 283). E mögött az adat mögött kétségtelenül a Sylvester-féle Újszövetségnek (49) az a nagyenyedi példánya áll, amely 1849-ben pusztult el. Újabban Bálint Sándor Szeged nevének e nyomtatvánnyal kapcsolatban való megjelenését összefüggésbe hozta azzal a polgárközösséggel, amely 1552-ben a város török kézre jutása során Debrecenbe menekült (Szegedi szótár I. Bp. 1957, 12). Fitz József utolsó művében a szegedi nyomda kérdését áttekintve azt a mesék világába utalta (Nyomdászati II 18–19). Lásd még: Studia et Acta Ecclesiastica II. Bp. 1967, 239–240, Nagy Barna. Novák Béla kísérletet tett Melius egyéb munkáiból összegyűjtött szövegek alapján a fordítás részbeni rekonstruálására, s azt helyenkint párhuzamba állította Pesti Gábor, Sylvester János és Heltai Gáspár fordításával (Mélius Juhász Péter élete és munkái, Bp. 1899, 85–192).

magyar

A Hoffhalter-nyomda

A Hoffhalter-nyomdáról, Raphaelról és fiáról Rudolfról kiváló ismertetést ad az Országos Széchényi Könyvtár internetes honlapján létrehozott két virtuális kiállítás:

http://www.oszk.hu/hun/kiallit/virtualis/nyomdak/hoffhalter/hoffhalter_index_hu.htm

http://www.oszk.hu/hun/kiallit/virtualis/nyomdak/hoffhalter/hoffhalter_rudolf_hu.htm

Horhi Méliusz Péter

Horhi Méliusz (Juhász) Péter életéről bibliográfiával kiegészített ismertetést találhatunk a Nemesgörzsönyi Református Egyházközösség honlapján:

<http://gorzsonyi-eklezsia.shp.hu/hpc/web.php?a=gorzsonyi-eklezsia&o=1169290467>